

U REGISTRU ESEJA
Osam decenija rumunske esejistike

Urednik
Zoran Kolundžija

AN ANTHOLOGY OF ROMANIAN ESSAYS
Selection and translation Dragan Stoianovici

Copyright © IK Prometej, Novi Sad, 2012.

Izdavanje ove knjige pomogao je Rumunski kulturni institut, Bukurešt.

Financial support granted by the Romanian Cultural Institute, Bucharest

U REGISTRU ESEJA

Osam decenija rumunske esejistike

Izbor i prevod
Dragan Stojanović

PROMETEJ
Novi Sad

SADRŽAJ

Približni izgovor rumunskih vlastitih imena	7
Umesto predgovora	9
I. Društvo, istorija, ideologije	
Emil Cioran, <i>O dva tipa društva. Pismo prijatelju izdaleka</i>	15
Constantin Noica, <i>Odgovor prijatelja izdaleka</i>	26
Mircea Eliade, <i>Pad u istoriju</i>	37
Virgil Nemoianu, <i>Evropa – juče, danas, sutra</i>	48
Șerban Papacostea, <i>Sredozemlje u istoriji Evrope i sveta</i>	55
George Alexandru, <i>Konačno rešenje</i>	62
Lucian Boia, <i>Neizbežnost ideologije u tumačenju istorije</i>	68
II. Kuturni obrasci, ideali, duhovne vrednosti	
Vladimir Streinu, <i>Dva kulturna obrasca: antički i azijski</i>	77
Lucian Blaga, <i>Bipolarne duhovnosti</i>	87
Alexandru Duțu, „ <i>Vizantinci</i> ”, „ <i>Orijentalci</i> ”, „ <i>Balkanci</i> ”	106
Tudor Vianu, <i>Klasični ideal čoveka</i>	117
Alexandru Paleologu, <i>O prijateljstvu</i>	124
Petru Creția, <i>Krotkost</i>	132
Andrei Pleșu, <i>Tolerancija i njezin opseg. Kriza jednog pojma</i>	136
III. Evropske ličnosti; rumunska specifičnost	
Ion Negoitescu, <i>Descartes, moralista</i>	149
Paul Zarifopol, <i>Tolstoj i Proust</i>	157
Paul Zarifopol, <i>Rusi</i>	163
Marta Petreu, <i>Pensées sur l'absurde</i>	167
Ștefan Zeletin, <i>Nemački romantizam i rumunska kritička kultura</i>	174
Mircea Martin, <i>Postoji li evropski kulturni identitet?</i>	191
Sorin Alexandrescu, <i>Rumunski paradoks</i>	201
Octavian Paler, <i>Da li je Don Kihot mogao biti Rumun?</i>	210
*	
Nicolae Balotă, <i>Pledoaje za autonomnost eseja</i>	225
Kratke beleške o autorima eseja	233

Približni izgovor rumunskih vlastitih imena*

Alecsandri, Vasile	Aleksandri Vasile
Alexandrescu, Grigore	Aleksandresku, Grigore
<i>Alexandrescu, Sorin</i>	Aleksandresku, Sorin
Arghezi, Tudor	Argezi, Tudor
Bacovia, George	Bakovija, Đorđe
<i>Balotă, Nicolae</i>	Balota, Nikolaje
<i>Blaga, Lucian</i>	Blaga, Lučijan
<i>Boia, Lucian</i>	Boja, Lučijan
Brâncoveanu, Constantin	Brankovjanu, Konstantin
Brâncuși, Constantin	Brankuš, Konstantin
Brătianu, Gh. I.	Bratjanu, G. J.
Cantacuzino, Constantin	Kantakuzino, Konstantin
Cantemir, Dimitrie	Kantemir, Dimitrije
Caragiale, Ion Luca	Karađale, Jon Luka
Carp, Petre P.	Karp, Petre P.
Călinescu, George	Kalinesku, Đorđe
<i>Cioran, Emil</i>	Čoran, Emil
Cipariu, Timotei	Čipariu, Timotej
Costin, Miron	Kostin, Miron
Creangă, Ion	Krjanga, Jon
<i>Creția, Petru</i>	Krecija, Petru
Delavrancea, Barbu Șt.	Delavranča, Barbu Št.
<i>Dușu, Alexandru</i>	Ducu, Aleksandru
<i>Eliade, Mircea</i>	Elijade, Mirča
Eminescu, Mihai	Eminesku, Mihaj
Fundoianu, Benjamin	Fundojanu, Benjamin
<i>George, Alexandru</i>	Đorđe, Aleksandru
Gherea, Constantin D.	Gerja, Konstantin D.
Ghica, Ion	Gika, Jon
Goga, Octavian	Goga, Oktavijan
Hașdeu, Bogdan Petriceicu	Hašdeu, Bogdan Petričejku
Ibrăileanu, Garabet	Ibrailjanu, Garabet

---

* Kurzivom su istaknuta imena autora eseja uključenih u ovu zbirku.

Iorga, Nicolae
Kogălniceanu, Mihail
Macedonski, Alexandru
Mairescu, Titu
Malița, Mircea
Martin, Mircea
Mavrocordat, Constantin
Mihai Viteazul
Motăș, Ștefan
Nădejde, Ioan N.
Neagoe Basarab
Negoîtescu, Ion
Negruzzi, Costache (Constantin)
Nemoianu, Virgil
Noica, Constantin
Odobescu, Alexandru
Paleologu, Alexandru
Paler, Octavian
Papacostea, Șerban
Petrescu, Camil
Petreu, Marta
Pleșu, Andrei
Preda, Marin
Pumnul, Aron
Rădulescu-Motru, Constantin
Râmnicănu, Grigorie
Rebreanu, Liviu
Sadoveanu, Mihail
Streinu, Vladimir
Șora, Mihai
Ștefan cel Mare
Ureche, Grigore
Vianu, Tudor
Vinea, Ion
Voronca, Ilarie
Zarifopol, Paul
Zeletin, Ștefan

Jorga, Nikolaje
Kogalničanu, Mihail
Mačedonski, Aleksandru
Majoresku, Titu
Malica, Mirča
Martin, Mirča
Mavrokordat, Konstantin
Mihaj Vițjazu
Motaș, Ștefan
Nadežde, Ioan N.
Njagoje Basarab
Negoicesku, Jon
Negrucci, Kostake (Konstantin)
Nemojanu, Virđil
Nojka, Konstantin
Odobesku, Aleksandru
Paleologu, Aleksandru
Paler, Oktavijan
Papakostja, Șerban
Petresku, Kamil
Petréu, Marta
Pleșu, Andrej
Preda, Marin
Pumnul, Aron
Radulesku-Motru, Konstantin
Rmničanu, Grigorije
Rebrjanu, Livju
Sadovjanu, Mihail
Streínu, Vladimir
Șora, Mihaj
Ștefan cel Mare
Ureke, Grigore
Vianu, Tudor
Vînja, Jon
Voronka, Ilarije
Zarifopol, Paul
Zeletin, Ștefan

UMESTO PREDGOVORA

O odlikama eseja kao literarnog žanra i o njegovom mestu unutar kulture kojoj pripada raspravlja se opširno i jezgrovito u poslednjem tekstu ove zbirke – koji, uzgred rečeno, podseća i na razmatranje Sretena Marića *Proplanci eseja*, u istoimenoj knjizi (Beograd, Nolit, 1979). Stoga ćemo se ovde ograničiti na nekoliko napomena o opsegu zbirke i o ličnostima nekih od autora, posebno onih iz starijih generacija.

Ovaj izbor iz rumunske esejistike pokriva vremenski raspon od tridesetih godina XX veka do danas. Svi zastupljeni autori uživaju prestiž u kulturi Rumunije, a neki pripadaju samom vrhu njenih intelektualnih dostignuća. Jedni su pretežno poznati i cenjeni upravo kao esejisti: Paul Zarifopol, Emil Cioran, Alexandru Paleologu, Alexandru George, Octavian Paler... Drugi su, po opštoj usmerenosti duha, pre svega sistematski mislioci, kod kojih je pisanje eseja tek dodatno, uzgredno zanimanje, produžetak i prigodna primena stavova iznetih i obrazloženih u njihovim obimnijim delima. Takav je pre svega slučaj Luciana Blage, mislioca koji je svoju filozofsku viziju izgradio i izložio u obliku četiri trilogije, a slično je i kad su posredi Tudor Vianu, Mircea Eliade ili Constantin Noica.

Autori se međusobno razlikuju i po osnovnom obrazovanju: neki su u mladosti studirali, isključivo ili pretežno, filozofiju, neki jezike i književnost, neki pravne i ekonomske nauke, opštu istoriju ili istoriju religije, istoriju umetnosti itd. Ima ih koji su paralelno prigrlili po dva ili tri smeru humanistike, oni iz starijih generacija dodatno su se formirali kroz doktorske studije na univerzitetima u zapadnoj Evropi. Svima je, najposle, svojstvena visoka i mnogostrana kultura, kompetentnost u sagledavanju problematike savremenog sveta uopšte i živo interesovanje za specifične odlike rumunske istorije i duhovnosti.

Od autora zastupljenih u zbirci dvojica su stasala u ličnosti svetskog glasa – Eliade kao stručnjak za istoriju i hermeneutiku religija, a Cioran kao rumunsko-francuski filozof i pisac; obojica su prevedeni na mnoštvo stranih jezika. Jean-François Revel je, pre tridesetak godina, izrazio ubeđenje da je Cioran „sigurno, najveći sadašnji francuski prozaista“. Jednake ili približne intelektualne vrednosti kao Eliade i Cioran jesu i neki drugi autori u zbirci, koji

su ipak, iz kontingentnih uzroka, van granica Rumunije manje poznati ili prosto nepoznati. O tome postoje svedočanstva u prepisci ili u autobiografskim napisima samih autora iz ove zbirke. Evo najpre kako se o dvojici od tih, stranom čitaocu nepoznatih ili bar manje poznatih rumunskih autora, prigodno izjasnio sam Cioran. Na jednom prijemu kod Gastona Gallimarda, on je, pokazujući Tudora Vianua – koji se, neupadljivo, nalazio podalje među zvanicama – rekao domaćinu da je taj „kolosalno kultivisani čovek... najveći poznavalac estetike u čitavoj Evropi“. A u pismu upućenom nekom ko se spremao da iz Noicinog dela prevodi na italijanski, Cioran, između ostalog, kaže da je Noica – *personage séduisant et déroutant*, s kojim se, inače, nije u svemu slagao – bez svake sumnje najveći rumunski filosof u njihovoj generaciji, koji je, „u zemlji nagrizzatoj diletantizmom i ironijom, uspeo da zacrta izuzetno ozbiljan idejni pokret“. Značajno je i upozorenje, u istom pismu, da je tog autora neobično teško prevoditi zato što „isuviše dobro (!) vlada rumunskim jezikom“ i „isuviše dobro piše“. (I Alexandru Paleologu, inače, u jednom svom opsežnom eseju, objavljenom još za Noicina života, zapaža, gotovo žaleći se, kako lepota njegovih tekstova toliko očarava, da čitaocu često onemogućuje da se prema njima postavi na odstojanje neophodno za lucidan sud o sadržaju i razložnosti idejne rasprave).

Interesantni su i značajni i međuljudski odnosi nekih od autora iz ove zbirke. Ion Negoițescu i Nicolae Balotă, svojevremeno studenti Luciana Blage na univerzitetu u Klužu – koji je, od 1940. pa do kraja rata, radio u Sibinju (Sibiu) – ostali su i u posleratnim godinama bliski prijatelji i privilegovani sagovornici. I nakon svog preseljenja u Bukurešt, oni se redovno posećuju, raspravljaju o prilikama u zemlji i jedan drugom čitaju iz tekstova na kojima rade. Oni se tada povremeno viđaju i diskutuju i sa uglednim profesorom bukureškog univerziteta Vianu-om, pripadnikom Blagine generacije, koji im ceni kulturu i originalna zalaganja na polju misli i književnog stvaralaštva, a 1955. bliže upoznaju i Noicu; nažalost, životne okolnosti su te, potencijalno plodne veze brutalno prekinule. Potrebno je stoga, a i inače, kazati reč-dve o tome kako se surovost istorije XX veka odrazila na živote i sudbine pojedinih autora iz ove zbirke, posebno onih iz slavne i, po rečima Ciorana, tragične generacije kojoj je i sam pripadao.

Neki od njih su se, u mladosti, tokom uzburkane decenije neposredno uoči Drugog svetskog rata, manje ili više priključili ekstremno-desničarskom, pretežno omladinskom, pokretu „legionara“, dok su drugi ostali na pozicijama demokratskog liberalizma. Odmah posle rata jedni su (Eliade, Cioran) definitivno ostali na Zapadu, gde se tada behu zatekli, dok su neki, ostavši u zemlji, uskoro postali žrtve žestokih političkih represalija (Noica, Streinu i Paleologu su krajem pedesetih godina uhapšeni i, s većom grupom istaknutih intelektualaca, osuđeni na dugogodišnje zatvorske kazne. Pre njih je to doživeo i mnogo mlađi Balotă, a posle njih i Negoițescu. Oslobođeni su 1964, nakon

opšteg pomilovanja političkih zatočenika). Drugi su, iz političkih razloga, privremeno ili definitivno, izgubili katedre ili su, kao studenti, izbačeni s univerziteta, napadani od zvaničnih ideologa u štampi i, podvrgnuti marginalizaciji, prinuđeni da rade šta se i kako moglo, za goli opstanak. Kasnije im je dopušteno da se ispoljavaju na intelektualnom polju, naravno uz ograničenja kakva nameću totalitarni režimi čak i u periodima relativne liberalizacije. Iz mlađe generacije neki su se, dospevši na ovaj ili onaj način u zapadnu Evropu ili u Sjedinjene Države, opredelili za politički azil i ostali da tamo žive i rade, do 1989. ili zauvek.

Na kraju, nekoliko uzgrednih napomena o samoj zbirci.

Original Cioranovog eseja sačinjen je na francuskom, u vreme kad on već beše namerno i definitivno prestao da govori i piše na svom maternjem jeziku; tek početkom devetdesetih godina taj esej je preveden i objavljen u Rumuniji. Iz dva glavna razloga, ipak, on se sasvim dobro uklapa u ovaj izbor. Jedan je što se Cioran u njemu, između ostalog, priseća svog detinjstva i mladosti u zemlji, a takođe evocira posleratne prilike u Evropi i njihove posledice po njegov nekadašnji zavičaj; a drugi je tesna veza s Noicinim esejom, koji je bio sročan kao odgovor na Cioranov – premda je do 1990. morao ostati neobjavljen. I esej Sorina Alexandrescu-a je najpre objavljen na francuskom, ali se izričito odnosi na specifičnosti rumunske kulture.

Paul Zarifopol je, jedini u zbirci, zastupljen sa dva teksta, nešto manjeg obima, čiji su originali svojevremeno objavljeni zasebno, u kratkom vremenskom razmaku, ali su tematski tako tesno povezani, da je drugi posve prirodno čitati kao nastavak i dopunu prvog.

Pri izboru eseja, glavni kriterij bio je intelektualna i literarna vrednost tekstova; samo u nekoliko slučajeva sastavljač je podjednako poveo računa i o potencijalnom interesu temâ (Sredozemlje, Balkan, evropske integracije, specifične odlike rumunskih mentaliteta i kulture) za savremenu čitalačku publiku kojoj se zbirka prvenstveno obraća. S obzirom na brojnost odabranih eseja i na njihov široki tematski raspon, grupisani su, uslovno, u tri odeljka, među kojima, dakako, ima višestrukih presecanja. Inače, svaki se esej može čitati i sasvim nezavisno od ostalih.

Gde su autori eseja ostavljali navode na jeziku sa kojeg su ih preuzimali, to je i ovde ispoštovano, s tim što su, radi pristupačnosti, uz navode dodati i prevodi, u uglastim zagradama [ ]. Oni su, gde god se moglo, uzeti iz postojećih prevoda, ponekad uz minimalna prilagođavanja, neophodna radi uklapanja u kontekst.

Na stranicama gde su naslovi eseja naznačeni su naslovi originala, godine prvog objavljivanja i izdanja s kojih je prevedeno. Imena su ostavljena u originalnoj grafiji, na jeziku kojem pripadaju, sem kada su u pitanju izvesna imena za koje imamo ustaljen prilagođen oblik (pr. Sveti Avgustin, Don Kihot,

Karlo Veliki); približni izgovor rumunskih imena dat je u zasebnom odeljku na početku knjige.

Zadržane su sve autorske napomene, a malobrojne prevodiočeve, označene kao takve, pojašnjavaju neke specifične rumunske pojmove, pokrete i pojave.

Dugujem zahvalnost gospodinu Stevanu Bugarskom, koji je veoma pažljivo i znalački pregledao sve prevode i uporedio ih sa originalima; njegove su intervencije na mnogo mesta učinile tekstove prevoda tečnijim, a ponegde i tačnijim.

Sastavljač

I

DRUŠTVO, ISTORIJA, IDEOLOGIJE

O DVA TIPA DRUŠTVA

*Pismo prijatelju izdaleka**

Emil Cioran

Iz te zemlje, koja nekad beše naša a sad nije više ničija, nastojavaš da ti, posle toliko godina ćutnje, saopštiti pojedini o tome šta radim i o „divnom“ svetu u kojem mi se, veliš, posrećilo da živim i slobodno se krećem. Mogao bih ti, ukratko, odgovoriti da ne radim ništa i da ovaj svet nije uopšte divan. Tako lakoničan odgovor, međutim, iako tačan, ne bi ti mogao utoliti znatiželju, niti rasvetliti brojna pitanja koja mi postavljaš. Posebno me je frapiralo jedno od njih, koje zvuči bezmalo kao prigovor. Interesuje te da li nameravam da se kad-tad vratim našem jeziku – mom i tvom – ili sam pak odlučio da ostanem veran ovom drugom, kojim, bez imalo osnove, pretpostavljaš da baratam s lakoćom, kakvu u stvari nemam niti ću je ikad imati. Ispala bi zacelo horor-priča, ako bih ti detaljno dočarao povest mojih odnosa sa ovim pozajmljenim idiomom, sa svim ovim do beskrajna misaono ispiranim i pretakanim rečima, izglaćanim, suptilnim do isčeznuća, pogurenim pod jarmom nijanse, bezizražajnim baš zato što je njima već sve izraženo, stravično preciznim, izmoždenim i delikatnim, pristojnim čak i kad su vulgarne. Kako bi se Skit poput mene mogao na njih navići, dokučiti im tačni smisao i služiti se njima znalački, brižljivo i primereno? Nema tu nijedne reči od čije me iznurene elegancije ne bi hvatala nesvestica: nije u njima ostala ni trunka zemlje, krvi, duše. Ukočena i mrtvački dostojanstvena sintaksa uklapa ih i određuje im mesto iz kojeg ga ni sam Bog ne bi mogao istrgnuti. Koliko mi je kafe, koliko cigareta i koliko rečnika

---

Despre două tipuri de societate. Scrisoare către un prieten îndepărtat, iz: Cioran, *Istorie și utopie*, Humanitas, București, 1992; francuski original u E. M. Cioran, *Histoire et utopie*, Gallimard, 1960.

* Neimenovani prijatelj kome je upućeno ovo *Pismo*, Constantin Noica, pročitavši ga u „Nouvelle Revue Française“, gde je prvobitno objavljeno (1957), sa svoje strane, piše *Odgovor prijatelja izdaleka*, koji je Cioran trebalo da ponudi na štampanje istom časopisu. Ovaj to, međutim, nije učinio, da ne bi ugrozio Nojcinu i inače nesigurnu situaciju u tadašnjoj Rumuniji. Oba „pisma“ objavljena su zajedno 1991. godine u knjižici pariske izdavačke kuće Criterion, naslovljenoj *L'ami lointain, Paris-Bucarest*. – *Prim. prev.*

trebalo pre no što sam najzad uspeo da sročim manje-više pravilnu frazu na tom nepristupačnom i za moj ukus isuviše plemenitom i otmenom jeziku! Nažalost, kad sam postao svestan svega toga, bilo je prekasno da se predomislim, inače ne bih nikad bio napustio naš jezik; dešava mi se još i sad da se čeznutljivo setim njegovog mirisa svežine i truleži, mešavine sunca i stajskog đubreta, nostalgične ružnoće i uznosite raspojasanosti. Da mu se vratim, sad više ne mogu; za ovaj što sam morao da prigrlim vezuju me i prikivaju upravo muke kojima sam za nj platio. Znači li to da sam „odmetnik“, kao što iz tvojih pisama provejava? „Otadžbina je samo usputno počivalište u pustinji“ – veli jedan tibetanski tekst. Ja ne idem tako daleko: dao bih sve predele sveta za onaj iz mog detinjstva. Dodajem, međjutim, da ako stvaram od njega raj, krive su za to samo aveti i slabosti pamćenja. Svi smo opsednuti svojim korenima; osećanje koje meni ti koreni ulivaju neminovno se izražava u negativnom registru, na jeziku samokažnjavanja, prihvaćenog i proklamovanog poniženja, pristanka na katastrofu. Ne spada li možda takvo rodoljublje u delokrug psihijatrije? Slažem se, ali neko drugo ne mogu da zamislim i, s obzirom na naše sudbine, ono mi izgleda – zašto bih ti krio? – jedino razložno.

Srećniji od mene, ti si, rezignirano, ostao u našoj postojbini; imao si, uz to, još i snage da podnosiš bilo koji režim, uključiv i one krajnje neumoljive. Ne da te nije pohodila nostalgija fantazije i nereda: od svih meni poznatih umova ti si bio najenergičnije refraktaran prema sujeverju „demokratije“. Bilo je, istina, i vremena kad sam ga i ja mrzeo koliko i ti, ako ne i više: bio sam mlad i nisam mogao da dopuštam druge istine osim svojih, niti da priznajem protivniku pravo da ima svoje, da se njima koristi ili da ih nameće. Mogućnost da se više partija sukobi a pri tom jedna drugu ne satire bila je iznad mog razumevanja. Na parlamentarni režim gledao sam kao na sramotu ljudskog roda, na simbol omlitavelog čovečanstva, lišenog strasti i ubeđenja, ograničenog u svemu, nesposobnog da se vine do visoke mudrosti koja mi je kazivala da je cilj svake diskusije uništenje protivnika. Zato su mi pak sistemi koji su stremili da taj režim eliminišu i zamene izgledali bez izuzetka *lepi*, u korak sa tempom Života, koji mi je tada važio za jedino božanstvo. Ako neko do svoje tridesete godine nije spoznao fascinaciju svih ekstremizama, pitam se treba li da mu se divim ili pak da ga prezirem, da ga smatram svetiteljem – ili pak mrtvacem. Lišen bioloških resursa, nije li se on time postavio iznad ili ispod vremena? Pozitivni ili negativni nedostatak, svejedno! Pošto mu nedostaje rušilačka želja i volja, takav čovek je sumnjiv, jer je pobedio demona, ili pak, što je još gore, nije ga nikad ni osetio u sebi. Istinski živeti znači odbijati ostale; da bi ih prihvatio, trebalo bi ti umeće samoodricanja, umeće da sebe kinjiš, da deluješ suprotno svojoj čudi, *da onemoćáš*; slobodu poimaš jedino za sebe sama; svome bližnjem je ustupaš jedino po cenu iscrpljujućih napora; otuda slabost liberalizma, koji znači nipodaštavanje svih ljudskih nagona, efemeran i nepočudan podvig, izuzetno stanje, antipodno našim dubokim porivima. On

nam je prirodno tuđ, pa mu se prepuštamo jedino usled malaksavanja sopstvene unutrašnje snage. Tu je posredi beda rase koja se oplemenjuje samo ukoliko oronjava; nijedan njezin predstavnik, izuzev slučaj prevremene izlapelosti, ne povinjava se „humanim“ principima. Ponikla iz pepela ugašene vatre, iz poremećene ravnoteže – poremećene ne usled previše, nego usled premalo energije –, tolerantnost ne pleni mlade. Uplitanje u političke borbe nije lišeno rizika; krvavi žig kojim se odlikuje doba u kojem živimo dolazi otuda što su mladi postali predmet obožavanja: nedavne konvulzije dolaze od njih, od lakoće s kojom oni usvoje poneku aberaciju i sprovedu je u delo. Ponudite im nadu ili povod za masakr, i oni će se kao slepci povesti za vama. Na izlasku iz dečaštva čovek je po definiciji fanatik; i ja sam to bio, i u tome išao do smešnih krajnosti. Sećaš li se vremena kad sam izvaljivao zapaljive butade? Činio sam to ne toliko iz uživanja u skandalu, koliko iz potrebe da utolim vrućicu koja bi me, bez toga verbalnog ludila, neminovno spržila. Ubeđen da društvena zla dolaze od starih ljudi, bio sam došao na pomisao likvidacije svih građana starijih od četrdeset godina, doba kad počinje skleroza i mumifikacija i kad, po mom tadašnjem mišljenju, svaki pojedinac postaje pokor za naciju i teret za zajednicu. Ta mi se zamisao učinila toliko sjajnom, da sam je bez dvoumljenja obnarodio; međutim oni kojih se ona ticala nisu je primili sa istim oduševljenjem, pa su me proglasili ljudožderom; moja karijera dobrotvora ljudske zajednice počela je, dakle, pod nepovoljnim znakom. Čak si mi i ti, koji si toliko širokogrud i – kad ti se prohte – toliko neustrašiv, izneo hrpu sumnji i prigovora, i nagovorio me da odustanem. Da li je ta moja zamisao bila zaista vredna osude? Pa ona je bila prosto izraz želje koju u dubini duše krije svak ko svoju zemlju voli: da potamani polovinu svojih sugrađana.

Kad pomislim na te trenutke entuzijazma i besa, na sulude spekulacije koje su mi razapinjale i zamračivale duh, ja ih, sada, više ne pripisujem filantropskim i rušilačkim maštanjima, niti opsesiji nekakvom prilično nejasnom čistotom, već jednoj zverskoj tuzi, koja se, pod maskom uzavrele revnosti, rasplamsavala na moj račun ali i uz moje saučesništvo, motivisano oduševljenjem što između bljutavosti i okrutnosti ne moram da se dvoumim, kao toliki drugi. Okrutnost mi beše prirodjena, pa šta sam mogao poželeti više od toga? Imao sam vučje srce, a moje zverstvo, hraneći se iz sebe sama, ispunjavalo me je i očaravalo; bio sam, jednom rečju, naj srećniji od svih likantropa. Stremio sam slavi, ali sam je se ujedno klonio; jer ako se ona stekne, mislio sam u sebi, koliko li zapravo vredi, s obzirom da nas čini poznatim i imponira samo sadašnjim i budućim generacijama, dok nas iz prošlosti isključuje? Šta vredi da te svet poznaje, ako te nije znao i taj i taj mudrac ili ludak, Mark Aurelije ili Nero? Za tolike od naših idola nećemo uopšte postojati, naše ime neće uzburkati nijedan od vekova pre nas; a zašto bi nas se ticali oni koji će doći posle? Koliko bi mogla da vredi budućnost – ta polovina vremena – za nekog ko je sumanuto zaljubljen u večnost?

Kako sam i kroz kakva sve dovijanja i muke uspeo da se oslobodim tolikih strasti neću da ti ispredam, jer bi to bila preduga priča; bilo bi nam potrebno jedno od onih beskrajnih ćeretanja kojima Balkanci jesu – bolje reći behu nekad – vični. Međutim, ma kolike i kakve, te moje muke nisu ni izdaleka bile jedini uzrok mojeg preusmerenja; mnogo je tome doprinela jedna prirodnija i tužnija pojava – starenje, sa svim njezinim nepogrešnim simptomima: davao sam sve više znakova trpeljivosti, a ova je, po svemu sudeći, nagoveštavala nekakav unutrašnji poremećaj – bolest, verovatno, neizlečivu. Više od svega ostalog uznemiravalo me to što nisam više imao snage da poželim smrt svoga neprijatelja; naprotiv, nalazio sam za njega razumevanja, poređivao sam njegov čemer sa mojim; on je postojao i – strahovite li dekadencije! – ja sam time bio zadovoljan. Mržnja, koja donedavna beše istočnik mojih euforija, jenjavala je, opadala je s dana na dan i, udaljujući se, odnosila sa sobom sve što je u meni bilo najbolje. Šta ću i kuda ću? U kakav to ambis srljam? – pitao sam se neprestano. Naporedo s tim jenjavanjem energije rasla je u meni sklonost ka toleranciji. Očito, nisam više bio mlad: *onaj drugi* izgledao mi je pojmljiv, čak i realan. Zauvek sam se oprštao od *Ega i njegovog vlasništva**; mamila me mudrost: jesam li, zaboga, izlapeo? Takav i treba biti da bi postao *iskren* demokrata. Na svoju veliku sreću, shvatio sam da nisam doterao baš dotle, da je u meni još bilo ostataka fanatizma, tragova mladosti: nisam pravio nikakve ustupke u pogledu mojih novih načela, bio sam *nepopustljivi* liberal. Takav sam još uvek. Srećne li protivrečnosti, za mene spasonosnog apsurda! Zaželim ponekad da budem savršeno umeren; ujedno sebi čestitam što mi to ne polazi za rukom, toliko se zgražavam od staračke mlohavosti. Doći će i vreme kada ću se, oslobođen tog užasavanja, približiti idealnoj umerenosti o kojoj povremeno maštam; a ako ćeš i ti – kao što se nadam – s godinama doživeti slično srozavanje, možda ćemo pod kraj veka sedeti jedan uz drugog u nekakvom vaskrsлом parlamentu, gde ćemo, podjednako senilni, blejati u spektakl jednog beskrajnog blaženstva. Tolerantni postajemo samo ukoliko gubimo snagu i, zapadajući polako u detinju pamet, postajemo isuviše umorni da bismo druge kinjili svojom ljubavlju ili mržnjom.

Kao što vidiš, imam „široke“ poglede o svemu. Toliko široke, da ni po jednom pitanju ne znam koji mi je stav. Prosudi sam. Na primer, na pitanje: „Zadržavaš li još uvek nekadašnje predrasude prema našem malom zapadnom susedu, imaš li i dalje prema njemu isti resantiman kao nekad?“, ne znam kako da ti odgovorim; u najboljem slučaju mogao bih te iznenaditi ili razočarati. I to, dakako, zato što su moja i tvoja iskustva u vezi sa Mađarskom različita.

Rođen s južne strane Karpata, ti nisi mogao da upoznaš mađarskog žandarma, taj strah i trepet moga transilvanskog detinjstva**. Čim bih ugle-

* *Der Einzige und seine Eigentum* (1845), delo nemačkog filozofa Maxa Stirnera – *Prim. prev.*

** Transilvanija, gde je Cioran rođen, bila je do 1918. u sklopu Austrougarske – *Prim. prev.*

dao jednog, pa bilo to i izdaleka, hvatala me panika: za mene je to bio tuđin, dušmanin; mrzeti, značilo je *njega* mrzeti. Zbog njega sam mrzeo sve Mađare, i to čisto mađarskom strašću. Razumećeš iz toga koliko su me *interesovali*. Kasnije, kad su se okolnosti izmenile, nisam više imao razloga da ih gledam kivno. Pa ipak, još dugo nisam mogao zamisliti ugnjetača, a da se pri tom ne setim njihovih poroka i njihove fascinacije. Ko se revoltira, ko se buní? Retko kad rob, gotovo uvek nekadašnji tlačitelj koji je postao rob. Mađari su odlični poznavoci tiranije, jer su je svojevremeno sami vršili s nesravnjenom kompetentnošću; o tome bi mogle da posvedoče manjinske narodnosti bivše Monarhije. Pošto su, tokom svoje istorijske prošlosti, tako dobro igrali ulogu gospodara, oni su u naše doba bili manje raspoloženi nego bilo koja nacija centralne Evrope da podnose ropstvo; pošto su donedavna imali ukus zapovedanja, kako ne bi imali ukus slobode? Crpeći snagu iz svoje tlačiteljske tradicije, upućeni u mehanizam ugnjetavanja i netolerantnosti, ustali su protiv režima koji se nije mnogo razlikovao od onoga što su nekada sami rezervisali drugim narodima. A nama, dragi prijatelju, dosad lišenim šanse da budemo ugnjetači, uskraćena je i šansa da budemo buntovnici. Lišeni te dvojake sreće, mi pristojno nosimo svoje okove, i bio bih nepravedan ako bih porekao vrline naše umerenosti, plemenitost našeg robovanja, premda moram da priznam da naša prevelika skromnost ide do uznemiravajićih krajnosti; tolika mudrost prevazilazi meru dotle, da mi se od nje ponekad i smučí. Zavidim, priznaću ti, nadmenosti naših suseda, zavidim im i zbog njihovog jezika, ne mareći za to što je divlji i što mu lepota nema ničega ljudskog, što mu sonoriteti dolaze iz nekog drugog sveta; jezika žilavog i korozivnog, stvorenog za molitvu, za izlive besa i za žalopojke, koji je izronio iz pakla da bi mu ovekovečio akcenat i sjaj. Iako iz tog jezika znam samo psovke, on mi se bezmerno dopada, većito bih ga slušao, on me fascinira i ledi, gubim se pred njegovom draži i odvratnosti, pred svim onim rečima od nektara i cijanida, tako prilagođenim zahtevima agonije. Trebalo bi nam umirati mađarski – a ako ne, onda prosto odustati od umiranja.

Nesumnjivo, sve manje mrzim svoje nekadašnje gospodare. Ako dobro promislim, oni su stalno, čak i u svoje slavno doba, bili usamljeni usred Evrope, izdvojeni u svom ponosu i svojim neprebolelim uspomename, bez dublje srodnosti sa ostalim narodima. Nakon nekoliko pohoda na Zapad, gde su mogli dati maha svom prvotnom divljaštvu i tako ga istrošiti, dotadašnji osvajači, degenerisani u sedeoce, povukli su se na obale Dunava i ostali tu da pevaju, jadikuju i otupljuju svoje nagone. Ima kod tih prefinjenih Huna nekakve melanholije, nastale iz potisnute okrutnosti, kojoj se nigde ne bi mogao naći ekvivalenat; reklo bi se da je to krv uronula u maštanja o samoj sebi. I koja se, najposle, pretočila u melodiju. Ostavši blizu svojoj suštini, premda ih se civilizacija dotakla – pa čak ih i obeležila –, svesni da vode poreklo iz samosvojne horde, prožeti dubokom i podjednako teatralanom ohološću, koja im daje više romantičan nego tragičan izgled, oni nisu mogli promašiti misiju

koja im je pripala u modernom svetu – da rehabilituju šovinizam i utisnu mu dovoljno sjaja i dovoljno kobi, kako bi delovao slikovito na trezvenog posmatrača. Sklon sam da im priznam zasluge tim više, što mi je kroz njih bilo dato da doživim najgore moguće poniženje: poniženje ropskog rođenja, kao i one „muke stida“, o kojima je jedan moralista rekao da su čoveku najteže. Nisi li i ti spoznao sladost koja dolazi od napora da budeš objektivan prema onima koji su te ponižavali, beščastili i maltretirali, pogotovu kad potajno deliš njihove poroke i njihov jad? Nemoj odatle zaključiti da ja možda stremim promovisanju u rang Mađara. Daleko od mene takva bahatost: znam koje su mi granice i rešen sam da ih ne prekoračujem. Poznajem, inače, i koje su granice tog našeg suseda – i dovoljno je da mi pasija prema njemu malčice jenja, pa da više nimalo ne cenim čast koju mi je ukazivao proganjajući me.

Narodi nam, mnogo više nego pojedinci, ulivaju protivrečna osećanja; volimo ih i istovremeno mrzimo; prema tim predmetima naše simpatije ili odvratnosti ne vredi gajiti neko određeno osećanje. Tvoja pristrasnost prema narodima Zapada, čije mane ne razaznaješ dovoljno jasno, svakako je posledica rastojanja: optička varka ili nostalgija za nepristupačnim. Ne uviđaš jasnije ni mane buržoaskog društva, čak podozrevam da na nj gledaš sa izvesnom ljubaznošću. To što, posmatrajući izdaleka, imaš o njemu fabuloznu viziju posve je normalno; a pošto ga ja poznajem izbliza, dužan sam da suzbijam iluzije koje ti je ono moglo pothranjivati. Ne tvrdim da ga apsolutno prezirem – poznata ti je, uostalom, moja slabost prema svemu što je odvratno – ali je količina ravnodušnosti, potrebna da bih to društvo podnosio, očito neprimerena mojim ograničenim resursima cinizma. Premalo je reći da je nepravdi u njemu napretek: ono je, u stvari, sušta kvintesencija nepravde. Dobra kojima se razmeće, opulentnost kojom se kiti – površne slasti i obilje – uživaju jedino dokoličari, profiteri, eksperti u nitkovluku, nevaljalci manjeg ili većeg kalibra. Ispod prividnog sjaja krije se svet dezolacije, čijih ću te detalja pošetediti. Kako objasniti inače, sem nego nekim čudom, to što se ovakvo društvo ne raspada pred našim očima ili što ga niko *smesta* ne baci u vazduh?

„Nije, vala, ni naše bolje – odvratitićeš mi ti. – Naprotiv!“ . Slažem se. U tome i jeste sva nevolja. Nalazimo se pred dva neprihvatljiva tipa društva. I stvar je tim ozbiljnija što zloupotrebe vašeg društva omogućuju ovom odavde da tera svoje i da dosta efikasno odgovara, svojim užasima, na one što se kod vas praktikuju. Velika optužba koja se može podići protiv vašeg režima je ta, da je on ruinirao utopiju, taj princip regeneracije ustanovâ i narodâ. Buržoazija je shvatila kakvu korist može otuda da izvuče protiv onih što se odupiru *status kvo*-u; „čudo“ koje je spasava i čuva od prekog uništenja upravo je neuspeh one druge strane, prizor unakaženja jedne velike ideje, razočarenje koje otud dolazi, koje je ovladalo umovima i paralizovalo ih. Zaista nenadno razočarenje, providencijalna podrška buržuju, hrana koja ga drži u životu, temelj njegove sigurnosti. Mase se ne stavljaju u pokret kad treba da biraju